

УДК 338:61

О. В. Баб'як,
к. мед. н., доцент,
доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики,
Комунальний заклад вищої освіти "Рівненська медична академія"
Рівненської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.16.205

МЕДИКО-ПРОФІЛАКТИЧНА СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВИ У ПОДОЛАННІ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА ЇЇ НАСЛІДКІВ

О. Babiak,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines
and Laboratory Diagnostics, Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council

MEDICAL AND PREVENTIVE STRATEGY OF THE STATE TO OVERCOME THE PANDEMIC OF COVID-19 AND ITS CONSEQUENCES

В статті доведено, що найбільш потужно пандемія вплинула на систему охорони здоров'я, як в окремих країнах, так і на світову систему в цілому. Досвід боротьби з пандемією дозволив сформулювати основні стратегії функціонування систем охорони здоров'я в екстремальних умовах.

В статті визначено заходи, що було застосовано під час розгортання глобальної пандемії, в процесі боротьби з нею та ліквідації медичних, соціальних, економічних наслідків пандемії органами державного управління.

Такі стратегії як медико-профілактична стратегія, стратегія розгортання протиепідеміологічних заходів, стратегія широкої співпраці з міжнародними організаціями сфери охорони здоров'я, стратегія участі національних урядів в нових наднаціональних інституціях сфери охорони здоров'я створюють цілісний сегмент механізму державного регулювання недопущення епідемій та зменшення негативних наслідків від них.

The article proves that the pandemic most powerfully affected the health care system, both in individual countries and the world system as a whole. The experience of fighting the pandemic made it possible to form the main strategies for the functioning of health care systems in extreme conditions.

The article defines the strategies that were used during the development of the global pandemic, in the process of combating it and eliminating the medical, social, and economic consequences of the pandemic by the state administration. Such strategies include the following: strengthening of state regulation in the financial sector of the country, deployment of anti-epidemiological measures, curtailment of certain processes of globalization in connection with the widespread introduction of sanitary borders and restrictions on movement around the world, development of new ways for cooperation between countries, strengthening of the role of state bodies management based on strict implementation of restrictive measures and broad cooperation with international organizations in the field of health care, participation of national governments in new supranational institutions in the field of health care, which are being formed to counter COVID-19, carrying out measures that compensate for the curtailment of civil rights of the country's population, conducting social and economic activities aimed at supporting the population, overcoming poverty in connection with the economic downturn, introducing a wide practice of conducting humanitarian and volunteer activities, using emission mechanisms to provide money to socially vulnerable sections of the population, defining a medical and preventive strategy overcoming the pandemic at the national level.

Such strategies as a medical and preventive strategy, a strategy for the deployment of anti-epidemiological measures, a strategy for broad cooperation with international organizations in the

field of health care, a strategy for the participation of national governments in new supranational institutions in the field of health care create an integral segment of the mechanism of state regulation to prevent epidemics and reduce negative consequences from them.

Ключові слова: стратегії, держава, медико-профілактична, пандемія, регулювання, механізм.
Key words: strategies, state, medical and preventive, pandemic, regulation, mechanism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення ролі органів державного управління і широка співпраця з міжнародними організаціями сфери охорони здоров'я є визначальним чинником розвитку системи охорони здоров'я в умовах пандемії COVID-19. Пандемія COVID-19 стала початком глобальної трансформації сучасного світу. На світову спільноту очікують великі зміни, а також віддалені наслідки, які складно передбачити. Одночасно пандемія відкриває нові можливості, шлях до більш гармонійного суспільства. Найбільш потужно пандемія вплинула на систему охорони здоров'я, як в окремих країнах, так і на світову систему в цілому. Світовому медичному суспільству стало зрозумілим, що профілактичні заходи обходять значно дешевше, ніж лікування хворих та ліквідація економічних наслідків коронакризи. Досвід боротьби з пандемією дозволив сформувати основні стратегії функціонування систем охорони здоров'я в екстремальних умовах. Однак, одноосібно система охорони здоров'я не може боротися з глобальними викликами. У зв'язку з цим, доцільним є розробка та апробації стратегій функціонування держави щодо подолання пандемії COVID-19 та її наслідків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Стратегії сучасного розвитку системи охорони здоров'я представлено в працях проф. Сазонця І.Л. та Зими І.Я. В монографії "Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я" проаналізовано фундаментальні основи стратегії розвитку та трансформації системи охорони здоров'я України. Особлива увага в монографії приділяється співпраці з міжнародними організаціями та реалізації спільних угод меморандумів, що регламентують діяльність національних урядів та органів охорони здоров'я в міжнародному середовищі. Однією зі сфер національної економіки, що постраждала найбільше була туристична галузь, але з іншого боку, пандемія значно вплинула на розвиток лікувально-оздоровчого туризму, як в Україні, так і в інших країнах [1]. Мамонтова Н. А., Сазонець І. Л., Тімченко О. О. в роботі "Економічний стан туристичного бізнесу України в умовах пандемії COVID-19" висвітлили цей аспект функціонування державної системи охорони здоров'я в умовах пандемії COVID-19 [8]. Проблема інтенсифікації запровадження окремих елементів системи охорони здоров'я в умовах пандемії за рахунок розвитку інформаційних технологій присвячено дослідження Полякова М.В., Ханіної О.І., Сазонця І.Л. "Державне регулювання економіки знань на основі онлайн технологій в умовах пандемії COVID-19" [2]. Серед високотехнологічних сфер економіки України авторами виокремлено медичну галузь та запро-

поновано стратегії розвитку медицини в умовах пандемії COVID-19. Сазонець О.М. дослідила актуальні напрями функціонування галузі охорони здоров'я в сучасному суспільстві та зробила узагальнюючі висновки [3].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність розвитку системи охорони здоров'я навіть в умовах пандемії та розробка сучасних інноваційних методів боротьби з епідеміями та пандеміями зумовлює необхідність продовження досліджень в цьому напрямі. В умовах інфекційних захворювань особливе значення мають засоби профілактики захворювань, яким необхідно приділяти першочергове значення. Тому метою представленого дослідження є систематизація стратегій держави в контексті подолання епідемій та пандемій та визначення медико-профілактичної стратегії, як такої, що має вирішальне значення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На основі аналізу сучасної ситуації в провідних країнах світу на фоні розгортання пандемії та ліквідації її наслідків, необхідно визначити окремі заходи державного регулювання з пом'якшення її наслідків.

1. Необхідність посилення державного регулювання у фінансовому секторі країни. У роботі Т. Йорди, С. Сінгха та А. Тейлор [4] розглядаються глобальні макроекономічні наслідки 15 великих пандемічних подій у низці європейських економік, починаючи з пандемії чуми 1346—1353 рр. та закінчуючи епідемією вірусу H1N1 2009—2010 рр. Використовуючи дані про прибутковість довгострокових суверенних боргів, починаючи з XIV століття [4], автори приходять до висновку про довгострокові економічні наслідки пандемій для реальної відсоткової ставки в Європі. Описуючи інший тип історичних подій, який також призводить до масових людських жертв — війни, автори відзначають, що великі збройні конфлікти призводять як до великих людських жертв, так і до значних втрат землі, споруд, інфраструктури та інших традиційних форм капіталу. Внаслідок війн відносно зменшення капіталу у співвідношенні до праці здійснює відсоткову ставку вгору, у результаті чого реальні відсоткові ставки залишаються підвищеними протягом 30—40 років. У разі пандемії відбувається втрата робочої сили без паралельного руйнування капіталу, що призводить до розбалансування відносної віддачі від праці та капіталу, посиленого зростанням схильності до заощаджень з боку осіб, які вижили після пандемії (вони можуть просто захотіти відновити своє багатство або бути більш ощадливими з обережності). Зі зниженням співвідношення праці до капіталу природна норма відсотка знижується (при зростанні реальної заробітної плати) [4].

2. Розгортання протиепідеміологічних заходів національними урядами. Поширення вірусу SARS-Cov-2 і

заходи, які вживаються національними урядами щодо його стримування, практично закрили всі дискусії про перспективи глобалізації, що нещодавно вважалася магістральним напрямом розвитку світового господарства. Фундаментальна перевага глобалізації має, на думку її прихильників, полягати у тому, що вона дозволяє консолідувати зусилля світової спільноти перед загрозами та викликами, зокрема епідеміями та пандеміями. Проте цього не сталося: на самому початку поширення COVID-19 діяльність ЄС як наддержавної інституції поступилася місцем протиепідеміологічним заходам національних урядів.

3. Згортання окремих процесів глобалізації у зв'язку з широким введенням санітарних кордонів та обмежень на переміщення по світу. В умовах боротьби з пандемією COVID-19 та коронавірусною рецесією зміцнюється авторитет національних урядів. За словами авторів опублікованої в Bloomberg статті Дж. Міклетуейта та А. Вулдріджа: "Пандемія COVID-19 знову зробила (національний) уряд важливим. Не тільки знову могутнім (подивіться на колись могутні компанії, що благають про допомогу), а й знову життєво необхідним: надзвичайно важливо, чи є у вашій країні належна система охорони здоров'я, компетентні управлінці та надійні фінанси. Хороший уряд — це різниця між життям та смертю" [5].

4. Необхідність знаходити нові шляхи для співробітництва між країнами. Заходи, що вживаються урядами різних країн, демонструють складну структуру міжнародного співробітництва у боротьбі з пандемією COVID-19. Глобальна проблема вимагає глобальної відповіді, і скоординоване міжнародне реагування є найкращим способом протистояти хворобі. Проте політики виводять ресурси з інших країн, обмежують чи забороняють експорт продовольства та ліків, накопичують необхідні запаси. Кожен із цих заходів несе витрати інших країн, зрештою, відсутність співробітництва погіршує становище всіх учасників. Кожен уряд зіштовхується з важким вибором: які обмеження запроваджувати і коли їх послаблювати, куди будуть витрачатися гроші і як вони збиратимуться, які національні інтереси можуть бути обмежені на користь міжнародного співробітництва та інше. Цей процес може супроводжуватися прорахунками та зловживаннями, у зв'язку з чим доречно навести рекомендацію директорки розпорядниці МВФ К. Георгієвої: "Спотворені пріоритети витрат можуть підірвати відновлення та довгострокові зусилля щодо сприяння сталому зростанню або підвищенню продуктивності та рівня життя. Наше послання урядам зрозуміло: робіть все, що у ваших силах, але переконайтеся, що ви зберігаєте квитанції. Ми не хочемо, щоб підзвітність та прозорість відійшли на другий план" [12].

5. Посилення ролі органів державного управління на основі жорсткого запровадження обмежувальних заходів і широка співпраця з міжнародними організаціями сфери охорони здоров'я. Одночасно зі зміцненням значення національних урядів зростає критика їх адресу. На думку Г. Кісінджера: "Нації згуртовуються і йдуть до процвітання, ґрунтуючись на переконанні, що їх інститути здатні передбачати катаклізм, обмежити сферу його впливу та відновити стабільність. Коли пандемія COVID-19 закінчиться, у багатьох країнах суспільство сприйматиме державні інститути як такі, що не впоралися зі своїми базовими завданнями" [6].

6. Участь національних урядів в нових наднаціональних інституціях сфери охорони здоров'я, які формуються для протидії COVID-19. До таких інституцій, наприклад відноситься COVAX (аббревіатура від COVID-19 Vaccines Global Access). Пандемія COVID-19 стала початком глобальної трансформації сучасного світу. На світову спільноту очікують великі зміни, а також віддалені наслідки, які складно передбачити. Одночасно пандемія відкриває нові можливості, шлях до більш гармонійного суспільства [7]. Сучасний період відзначений активною побудовою нової інституційної структури розвитку суспільства. Вже зараз у боротьбі з пандемією COVID-19 формуються нові інститути, частина з яких природно зникне по досягненні мети, інші залишаться і складуть основу "нової нормальності". Це являє собою об'єктивний процес, до якого пандемія вірусу SARS-CoV-2 має досить опосередковане відношення. Він розгортається у період наближення суспільства до інституційного порогу, зумовленого старінням інституційного каркасу світового господарства, невідповідністю організаційних принципів та управлінських структур економічного життя суспільства вимогам нового етапу довгострокового економічного розвитку. Це відбувається, коли процес інституційних трансформацій, що інтенсифікується у фазі спаду, сповільнюється в період підйому і починає відставати від соціально-економічних змін, що здійснюються безперервно, але особливо активно у період високих темпів науково-технічного розвитку. "За подібних умов інституційне середовище стає нездатним відповідати новим реаліям і поступово перетворюється з генератора економічного зростання на його гальмо" зазначають в своїй роботі "Інституційні основи державної підтримки лібералізації підприємницької діяльності" проф. Сазонець І. Л. та Саленко А. С. [9].

Засновник інституціоналізму Т. Веблен розумів інститут, насамперед, як спосіб мислення, що породжує певні системи цінностей, соціальні норми та стандарти поведінки, Д. Норт розглядав їх як створені людиною правила гри (обмежувальні рамки), які регулюють взаємини у суспільстві [9, с. 17]. Пандемія COVID-19 прискорить зміну низки норм, що глибоко укорінилися.

7. Проведення заходів, які компенсують згортання прав населення країни. У зв'язку з державними протиепідеміологічними заходами низка експертів говорить про "обмежувальні заходи, які не мають прецедентів у сучасній історії людства" або "тотальне згортання базових прав і свобод", маючи на увазі, насамперед, примус до карантинного режиму та обмеження пересування громадян. Поза сумнівів, карантин, що вводиться по всьому світу, самоізоляція, дозвільна система пересування громадян — заходи, що безпосередньо впливають на якість ділового середовища. Вони застосовні виключно в надзвичайних обставинах, до яких, безсумнівно, належить і небезпека поширення вірусу SARS-CoV-2. Однак важливо те, що країни вперше поставили епідеміологічну безпеку суспільства і громадян вище за інтереси економіки та бізнесу.

8. Проведення заходів соціально-економічного характеру, спрямованих на підтримку населення, подолання бідності у зв'язку зі спадом економіки. Економічна криза, викликана пандемією COVID-19, прискорить процес подальшого розшарування в суспільстві, що загро-

жує посиленням соціальної напруженості. Як приклад можна навести Великобританію, де 10% найбагатших жителів країни мають сукупне багатство, що дорівнює накопиченням 50% найменш заможних підданих англійської корони. Ця ситуація спостерігається в багатьох країнах ОЕСР, де нерівність у доходах та багатстві досягла або наблизилася до рекордних максимумів. Проблема полягає не в соціальній несправедливості як такій, а у тому, що значна частина населення, яка перебуває на "нижньому полюсі" розподілу глобального суспільного продукту, отримує свою частину в обсягах, що дозволяють залишатися лише в рамках біологічно допустимих норм, без можливості забезпечити мінімальні соціальні потреби. Згідно з даними ООН, "пандемія збільшила нерівність — у світі стало на 131 мільйон більше людей, що живуть у бідності" [8]. Ця частина населення практично позбавлена можливості змінити становище не тільки для себе, а й для своїх дітей, що зумовлює мультиплікацію труднощів на кожне нове покоління. Бідність перешкоджає успішному розвитку особистості, визначає обмеженість доступу до ресурсів розвитку: високооплачуваної роботи, якісних послуг, освіти та охорони здоров'я, можливості успішної соціалізації дітей та молоді. Низький рівень доходів значної частини сімей у поєднанні з надмірною поляризацією доходів зумовлює соціальний розлом у суспільстві, спричиняє соціальну напруженість, формує кризові процеси у внутрішньополітичній сфері.

Дещо раніше, в рамках соціальної політики в умовах кризи існуючої моделі розподілу суспільного продукту, почала обговорюватися можливість запровадження безумовного базового доходу, що суперечить основному принципу чинної системи розподілу за принципом володіння основними факторами виробництва.

9. Запровадження широкої практики проведення заходів гуманітарного, волонтерського характеру. Глобальною тенденцією в умовах розвитку першої хвилі пандемії COVID-19 став відхід від економічного прагматизму у бік гуманізації рішень, які вживають уряди. Це є важливим зрушенням у прийнятті управлінських рішень, який містить потенціал кардинального перетворення всієї системи відносин "держава — суспільство — людина". Національні уряди у провідних країнах, можливо, вперше відмовилися від економічного егоїзму на користь порятунку життів конкретних людей, що виявилось у досить складних, але відповідальних рішеннях щодо повної зупинки видів економічної діяльності, де потрібне одночасне перебування великих груп людей. В управлінському підході більшості національних урядів людський фактор зайняв пріоритетну позицію, "посунувши" виключно прагматичний, що базується на пріоритеті економічної ефективності, підхід до розвитку суспільних відносин. Можна відзначити, що вперше добробут суспільства став вимірюватися не динамікою макроекономічних показників — зростанням ВВП, експорту, виробничого випуску — а безпекою громадян.

10. Використання емісійних механізмів з метою забезпечення грошима соціально незахищених верств населення. В економіко-політичному знову актуалізувався такий захід антикризової політики, як "гвинтові гроші". Ця тема, що тривалий час (із введення в 1969 р. даного поняття М. Фрідменом) вважалася дея-

кою "екзотикою", на сьогодні цілком серйозно обговорюється на найвищих рівнях державного управління, і, більш того, реалізується в низці країн. Так, у США в березні 2020 р. як міра стимулювання економіки та соціальної підтримки населення в умовах пандемії COVID-19 було оголошено про прямі виплати у розмірі 1,2 тис. дол. дорослим громадянам (з річним доходом до 75 тис. дол.) та 0,5 тис. дол. на кожну дитину [10].

11. Визначення медико-профілактичної стратегії подолання пандемії на національному рівні. Досі не вщухають дискусії про те, яка тактика боротьби з пандемією була оптимальною. Жорсткий карантин, який, можливо, рятує більше життів, але б'є по економіці та доходах людей, або м'який підхід — з рекомендаційними, а не заборонними заходами, який завдає менше шкоди економіці, але загрожує великою кількістю постраждалих. Якщо навесні шведська модель викликала шквал критики, то наразі громадську думку частково реабілітували автори шведського "ліберального" підходу до боротьби з інфекцією. У середині вересня 2021 р. Європейський центр профілактики та контролю хвороб повідомляв, що за попередні два тижні середній рівень нових заражень на 100 тис. жителів у Швеції, яка не вводила суворий карантин навесні, становила 22,2. Це помітно нижче, ніж у багатьох інших європейських країнах, які вводили жорсткі обмежувальні заходи, але на початку другої хвилі почали фіксувати зростання нових заражень: в Іспанії 279 на 100 тис., у Франції — 158,5, у Чехії — 118, у Бельгії — 77, у Великій Британії — 59. Усього ж, за підрахунками The Guardian, у 22 з 31 європейської країни рівень нових заражень на початку другої хвилі пандемії був вищим, ніж у Швеції [11]. Тим не менш, в даний час Швеція за кількістю хворих на 1 млн жителів знаходиться на 16 місці, залишивши позаду всі найбільш постраждалі під час першої хвилі країни (Італія, Іспанія, Франція), крім США, котрі посідають 8 місце [11].

ВИСНОВКИ

Необхідно визначити, що під час розгортання глобальної пандемії, в процесі ліквідації медичних, соціальних, економічних наслідків органами державного управління було застосовано наступні заходи: посилення державного регулювання у фінансовому секторі країни, розгортання протиепідеміологічних заходів, згорання окремих процесів глобалізації у зв'язку з широким введенням санітарних кордонів та обмежень на переміщення по світу, розробка нових шляхів для співробітництва між країнами, посилення ролі органів державного управління на основі жорсткого запровадження обмежувальних заходів і широка співпраця з міжнародними організаціями сфери охорони здоров'я, участь національних урядів в нових наднаціональних інституціях сфери охорони здоров'я, які формуються для протидії COVID-19, проведення заходів, які компенсують згорання громадянських прав населення країни, проведення заходів соціально-економічного характеру, спрямованих на підтримку населення, подолання бідності у зв'язку зі спадом економіки, запровадження широкої практики проведення заходів гуманітарного, волонтерського характеру, використання емісійних механізмів з метою забезпечення грошима соціально незахищених верств населення, визначення медико-про-

філактичної стратегії подолання пандемії на національному рівні. Медико-профілактична стратегія подолання та недопущення пандемій разом із стратегією розгортання протиепідеміологічних заходів, стратегією широкої співпраці з міжнародними організаціями сфери охорони здоров'я, участю національних урядів в нових наднаціональних інституціях сфери охорони здоров'я створюють цілісний сегмент механізму державного регулювання недопущення епідемій та зменшення негативних наслідків від них.

Література:

1. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я: монографія. Рівне. Волин. обереги, 2018. 168 с.
2. Поляков М.В., Ханіна О.І., Сазонець І.Л. Державне регулювання економіки знань на основі онлайн технологій в умовах пандемії COVID-19. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 23. С. 29—36.
3. Сазонець О.М. Альшаафі Мохамед Алі. Функціонування галузі охорони здоров'я в сучасному суспільстві. Проблеми розвитку малих відкритих економік. Всеукраїнський форум з проблем міжнародних економічних відносин. Житомир, 18 квітня 2018 р. С. 95—98.
4. Jorda T., Schularick M., Taylor A. When Credit Bites Back. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17621/w17621.pdf (дата звернення: 15.05. 2023 р.).
5. Micklethwait J., Wooldridge A. The Virus Should Wake Up the West. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-04-13/coronavirus-pandemic-is-wake-up-call-to-reinvent-the-state> (дата звернення: 15.05. 2023 р.).
6. Kissinger H. The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. URL: <https://www.wsj.com/articles/thecoronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-worldorder-11585953005> (дата звернення: 15.05. 2023 р.).
7. Schwab K., Malleret T. COVID-19: The Great Reset / Forum Publishing. 282 p. URL: <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf> (дата звернення: 15.05. 2023 р.).
8. Мамонтова Н. А., Сазонець І. Л., Тімченко О. О. Економічний стан туристичного бізнесу України в умовах пандемії COVID-19. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія "Економіка": науковий журнал. 2022. № 24 (52). С. 48—54.
9. Сазонець І. Л., Саленко А. С. Інституційні основи державної підтримки лібералізації підприємницької діяльності. Економіка та держава. 2019. № 1. С. 23—26.
10. Ryan A. Bourne. Economics in One Virus: An Introduction to Economic Reasoning through COVID-19. Wash.: Cato Institute, 2021. 304 p.
11. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19. URL: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (дата звернення: 15.05. 2023 р.).
12. Georgieva K. Beyond the Crisis. Finance & Development. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/06/turning-crisis-into-opportunity-kristalina-georgieva> (дата звернення: 15.05. 2023 р.).

References:

1. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), *Sotsial'ni instituty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia* [Social institutions in the transformation of the state health care management system], Volyn. oberehy, Rivne, Ukraine.
2. Poliakov M.V. Khanina O.I. and Sazonets' I.L. (2021), "State regulation by introducing the knowledge economy on the basis of online technologies in the convention of the COVID-19 pandemic", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 23, pp. 29—36.
3. Sazonets', O.M. and Al'shaafi, M.A. (2018), "Functioning of the health care sector in modern society", *Problemy rozvytku malykh vidkrytykh ekonomik. Vseukrains'kyj forum z problem mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Development problems of small open economies. All-Ukrainian Forum on Problems of International Economic Relations], Zhytomyr, Ukraine, 18 april, pp. 95—98.
4. Jorda, T. Schularick, M. and Taylor, A. (2011), "When Credit Bites Back", available at: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w17621/w17621.pdf (Accessed 15.05. 2023).
5. Micklethwait, J. and Wooldridge, A. (2020), "The Virus Should Wake Up the West", available at: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2020-04-13/coronavirus-pandemic-is-wake-up-call-to-reinvent-the-state> (Accessed 15.05.2023).
6. Kissinger, H. (2020), "The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order", available at: <https://www.wsj.com/articles/thecoronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-worldorder-11585953005> (Accessed 15.05.2023).
7. Schwab, K. and Malleret, T. (2020), "COVID-19: The Great Reset", Forum Publishing. available at: <http://reparti.free.fr/schwab2020.pdf> (Accessed 15.05. 2023).
8. Mamontova, N.A. Sazonets', I.L. and Timchenko, O.O. (2022), "The economic state of the tourism business of Ukraine in the conditions of the COVID-19 pandemic", *Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Seriiia "Ekonomika": naukovyj zhurnal*, vol. 24 (52), pp. 48—54.
9. Sazonets, I. and Salenko, A. (2019), "The institutional framework for state support for the liberalization of entrepreneurial activity", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 23—26.
10. Bourne, R.A. (2021), *Economics in One Virus: An Introduction to Economic Reasoning through COVID-19*, Cato Institute, Wash., USA.
11. WHO (2020), "WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19", available at: <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> (Accessed 15.05. 2023).
12. Georgieva, K. (2020), "Beyond the Crisis. Finance & Development", available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2020/06/turning-crisis-into-opportunity-kristalina-georgieva> (Accessed 15.05. 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.08.2023 р.